

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н. ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ МОДЕЛІН ҚҰРУ
ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІ

ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА В УСЛОВИЯХ
СОЗДАНИЯ МОДЕЛИ
УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

THE FINANCIAL SYSTEM IN
THE CONTEXT OF CREATING A MODEL
OF SUSTAINABLE ECONOMIC
DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

АСТАНА
ASTANA
2024

*Посвящается юбилею - 80-летию
Искаковой Загиры Дуйсембаевны*

***ИСКАКОВА ЗАГИРА ДУЙСЕМБАЕВНА
ISKAKOVA ZAGIRA DUYSEMBAYEVNA***

***ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР
ДОКТОР ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР
DOCTOR OF ECONOMIC SCIENCES, PROFESSOR***

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н. ГУМИЛЕВА
THE MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY**

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ МОДЕЛІН ҚҰРУ
ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІ»**

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының

МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

Международной научно-практической конференции

**«ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА В УСЛОВИЯХ СОЗДАНИЯ МОДЕЛИ УСТОЙЧИ-
ВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА»**

COLLECTION OF REPORTS

of the International scientific and practical conference

**«THE FINANCIAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF CREATING A MODEL
OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN»**

АСТАНА, 2024

ASTANA, 2024

УДК 336 (574)
ББК 65.261 (5Каз)
Қ 18

Редакциялық алқа:

Мақыш С.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Басқарма мүшесі – академиялық мәселелер жөніндегі проректоры

Жағыпарова А.О. - Экономика факультетінің деканы

Ажмухамедова А.А. - Экономика факультеті деканының ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасары

Мажитов Д.М. - «Қаржы» кафедрасының профессоры

Бұлақбай Ж.М. - «Қаржы» кафедрасының меңгерушісі

Майдырова А.Б. - «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының меңгерушісі

Сембиева Л.М. - «Мемлекеттік аудит» кафедрасының меңгерушісі

Аманова Г.Д. - «Есеп және талдау» кафедрасының меңгерушісі

Мухияева Д.М. - «Менеджмент» кафедрасының меңгерушісі

Искаков Б.М. - «Тұран-Астана» университетінің «Іскерлік басқару» кафедрасының профессоры

Қ 18 «ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ МОДЕЛІН ҚҰРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІ» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы= Международная научно-практическая конференция «ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА В УСЛОВИЯХ СОЗДАНИЯ МОДЕЛИ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА»= International scientific and practical conference «THE FINANCIAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF CREATING A MODEL OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN» – Астана: ИП «Булатов А.Ж.» – 572 б.(с.) - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-934-0

«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ МОДЕЛІН ҚҰРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІ» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағында жас ғалымдар, докторанттар, магистранттар мен студенттер жүргізген өзекті және проблемалық мәселелерді қамтитын авторлық зерттеулері берілген. Басылым студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, сонымен қатар қазіргі ғылымның өзекті мәселелерімен айналысатын оқырман қауымға арналған.

В сборнике материалов международной научно-практической конференции, на тему «ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА В УСЛОВИЯХ СОЗДАНИЯ МОДЕЛИ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА» представлены результаты авторских исследований по актуальным и проблемным вопросам, проведенных молодыми учеными, докторантами, магистрантами и студентами. Издание предназначено для студентов, магистрантов, докторантов, а также для широкого круга читателей, занимающихся актуальными проблемами современной науки.

The collection of materials of the international scientific and practical conference on the topic «THE FINANCIAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF CREATING A MODEL OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN» presents the results of original research on topical and problematic issues conducted by young scientists, doctoral students, master degree students and undergraduates. The publication is intended for undergraduates, master and doctoral students, as well as for a wide range of readers studying current problems of modern science.

УДК 336 (574)
ББК 65.261 (5Каз)

ISBN 978-601-337-934-0

© Л.Н. Гумилев атындағы ұлттық университеті, 2024
© Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, 2024
© L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2024

3. Индикаторы цифровой экономики: 2019: статистический сборник / Г.И. Абдрахманова и др.; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: НИУ ВШЭ, 2019. – 248 с.
4. Налоги в цифровой экономике. Теория и методология: монография с грифом НИИ образования и науки / под ред. И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2019. – 279 с.
5. Цифровые технологии налогового администрирования: монография с грифом НИИ образования и науки / под ред. И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2019. – 263 с.
6. Harnessing the digital economy for developing countries [Электронный ресурс]. – URL: https://www.oecd-ilibrary.org/development/harnessing-the-digital-economy-for-developing-countries_4adffb24-en
7. Paying Taxes 2019: In-depth analysis on tax systems in 190 economies: PwC. [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020.html>
8. David Rogers. The Digital Transformation Roadmap: Rebuild Your Organization for Continuous Change. Columbia Business School Publishing, 2023. – 288 p.
9. Henri Arslanian, Fabrice Fischer. The Future of Finance: The Impact of FinTech, AI, and Crypto on Financial Services. Springer, 2019. – 301 p.
10. Lindsay H. Digital Transformation: Build Your Organization's Future for the Innovation Age. Bloomsbury Publishing, 2017. – 267 p.

ӘОЖ (336.14)

БЮДЖЕТТІ ОРТАЛЫҚСЫЗДАНДЫРУ ДЕНГЕЙЛЕРІ АРАСЫНДА ҚАРАЖАТТЫ ТИІМДІ БӨЛУДІҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Журтыбаева И.С., Бұлақбай Ж.М.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті.,
Астана қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: indira.zhurtybaeva@mail.ru; bulakbay_zhannat@mail.ru

Аңдатпа: Мақалада бюджетті орталықсыздандыру деңгейлері арасында қаражатты тиімді бөлудің шетелдік тәжірибесі орын алған. Атап айтар болсақ Франция және Германия мемлекеттері қарастырылды. Шетелдік экономикаларда бюджетаралық реттеу әрбір нақты мемлекеттің бюджет жүйесінің ерекшеліктеріне байланысты анықталады. Халықаралық ұйымдар бір жалпы үлгі бойынша қаржылық теңестіруде барлық елдер үшін бірдей немесе стандартты әдістер мен тәсілдерді қолданудың мүмкін еместігін, яғни барлығына ортақ теңестірудің тамаша дәрежесін анықтау мүмкін еместігін мойындайды. Әлемнің дамыған елдерінің тәжірибесі ел бюджеттерінің деңгейлері арасында бюджеттік ресурстарды бөлудің бірыңғай тетіктерін көрсетеді. Көптеген елдерде фискалды теңестіру әртүрлі елдердегі барлық дерлік экономикалық жүйелерге ортақ негізгі принциптерге негізделеді.

Кілтгі сөздер: бюджетаралық қатынастар, трансферттер, субсидиялар, салықтар, унитарлы, федеративті, қаржылық ресурстар.

Аннотация: В статье рассмотрена зарубежная практика эффективного распределения средств между уровнями бюджетной децентрализации. В частности, рассматривались страны Франции и Германии. В зарубежных экономиках межбюджетное регулирование определяется в зависимости от особенностей бюджетной системы каждого конкретного государства. Международные организации признают, что невозможно использовать одинаковые или стандартные для всех стран методы и подходы при финансовом выравнивании по одной общей модели, то есть невозможно определить идеальную степень выравнивания, общую для всех. Опыт развитых стран мира показывает единые механизмы распределения бюджетных ресурсов между уровнями национальных бюджетов. В большинстве стран бюджетное балансирование основано на базовых принципах, общих практически для всех экономических систем разных стран.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, трансферты, субсидии, налоги, унитарные, федеральные, финансовые ресурсы.

Abstract: The article examines foreign practice of effective distribution of funds between levels of budget decentralization. In particular, the countries of France and Germany were considered. In foreign economies, interbudgetary regulation is determined depending on the characteristics of the budget system of each specific state. International organizations recognize that it is impossible to use the same or standard methods and approaches for all countries in financial equalization according to one

general model, that is, it is impossible to determine the ideal degree of equalization that is common to all. The experience of developed countries of the world shows uniform mechanisms for the distribution of budget resources between levels of national budgets. In most countries, budget balancing is based on basic principles common to almost all economic systems of different countries.

Key words: interbudgetary relations, transfers, subsidies, taxes, unitary, federal, financial resources.

Деңгейаралық трансферттер көптеген елдерде жергілікті (субұлттық) кірістің негізгі бөлігін құрайды. Олар кірістердің әртүрлі деңгейдегі жергілікті (субұлттық) үкіметтердің шығыс қажеттіліктеріне сәйкес келуін қамтамасыз ету үшін пайдаланылады. Олар сондай-ақ теңдік пен әділеттілік сияқты мемлекеттік және жергілікті мақсаттарға қол жеткізу және жалпы экономикалық өсуді ынталандыру үшін қолданылады.

Мұндай трансферттердің құрамы қаржылық басқаруға, макроэкономикалық тұрақтылыққа, әділ және тиімді қайта бөлуге, мемлекеттік қызметтердің сапасына әсер ететін жоғары және жергілікті өзін-өзі басқару органдарын ынталандырады. Субұлттық бюджеттерге берілетін нысаналы емес трансферттердің ішінде бюджеттік қамтамасыз ету бойынша субсидияларды теңестіру және облыстық бюджеттердің тепе-теңдігін сақтау мен қамтамасыз ету үшін субсидияларды теңестіру басты маңызға ие.

Теңестіру субсидиялары орталық үкіметтің аймақаралық диспропорцияларды және дифференциацияны азайтудың негізгі құралы болып табылады. Трансферттердің бұл нысанының мақсатты емес сипаты өңірлік бюджет саясатының икемділігін қамтамасыз етеді, өйткені субұлттық органдар жергілікті басымдықтарға сәйкес бұл қаражатты пайдалану бағыттарын дербес анықтайды.

Шетелдік экономикаларда бюджетаралық реттеу әрбір нақты мемлекеттің бюджет жүйесінің ерекшеліктеріне байланысты анықталады.

Халықаралық ұйымдар бір жалпы үлгі бойынша қаржылық теңестіруде барлық елдер үшін бірдей немесе стандартты әдістер мен тәсілдерді қолданудың мүмкін еместігін, яғни барлығына ортақ теңестірудің тамаша дәрежесін анықтау мүмкін еместігін мойындайды [1].

Әлемнің дамыған елдерінің тәжірибесі ел бюджеттерінің деңгейлері арасында бюджеттік ресурстарды бөлудің бірыңғай тетіктерін көрсетеді, негізінен мыналар:

- макроэкономикалық тұрақтылық;
- аймақтардың теңдігі;
- тиімділік;
- қаражатты келісілген түрде жұмсау.

Бюджетаралық теңестірудің ұқсас критерийлері қолданылады және оларды таңдауға, әдетте, мемлекеттің мақсаттары мен міндеттері, әртүрлі елдердің аумақтық-саяси құрылымының ерекшеліктері айтарлықтай әсер етеді [1].

Барлық теңестіру схемалары экономикалық және саяси таңдаулардың нәтижесі болып табылады. Мысалы, көптеген дамыған елдерде теңестіру кезінде халықтың саны мен тығыздығы, әлеуметтік-демографиялық критерийлер, жұмыссыздық деңгейі, қаржылық қамтамасыз етудің жалпы деңгейі сияқты критерийлер ескеріледі, аумақтардың кірістері мен шығыстары, әрине, ескеріледі. [1].

Көптеген елдерде фискалды теңестіру әртүрлі елдердегі барлық дерлік экономикалық жүйелерге ортақ негізгі принциптерге негізделеді, оларға мыналар жатады:

- аймақтарға берілетін шығындар мен функциялардың өзара байланысы;
- аумақтардың алдында тұрған міндеттерді орындау үшін өз шығындарын орындаудағы дербестігі;
- аумақтарды қамтамасыз етуді теңестіру, гүлденген және өзін-өзі қамтамасыз ететін аймақтар арқылы теңсіздікті азайту қажеттілігі.

Қазіргі экономикалық жүйелерде федералды да, унитарлық елдер де өздеріне сеніп тапсырылған аумақтар мен жерлерді бюджеттік ресурстармен қамтамасыз етуді теңестіру механизмдерін пайдаланады.

Францияның бюджет құрылымының іргелі принциптерін қарастырайық.

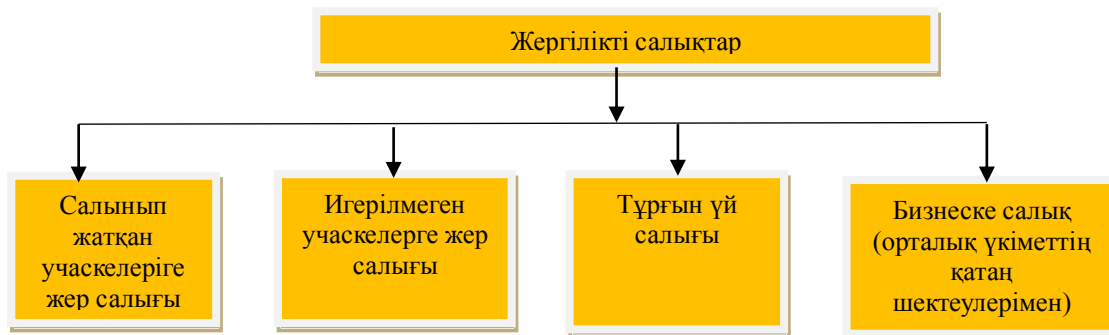
Франция – орталықтандырылмаған унитарлы ел, жергілікті басқарудың үш деңгейлі жүйесі, оның жиырма екі аймағы, тоқсан алты департаменті мен коммунасы басым, Францияда олардың отыз алты мыңнан астамы бар [2].

Қаржы жүйесі өте көп сатылы, бірақ орталықтандырудың жоғары деңгейімен ерекше-

ленеді. Орталық бюджет қаржы ресурстарының кірісі мен шығысының 80%-ға жуығын жинақтайды.

Салық жүйесі тұтынушыларға қалай салық салынатынына назар аударады, мысалы, ҚҚС акциздермен толықтырылады. Олардың бір бөлігі жоғары тұрған бюджетке есептелсе, кейбірі жергілікті бюджетке есептеледі.

Мүлік салығы Францияның негізгі кірістерінің ең көп бөлігін құрайды. Олар прогрессивті шкала бойынша есептеледі, бірақ жиынтықта табыс салығы мен мүлік салығының жалпы сомасы жалпы табыстың 85%-ынан аспауы керек [3].

Сурет 1 – Франциядағы жергілікті салықтардың құрамы

Ескертпе – Шетелдік тәжірибені шолу негізінде құрастырылған [3]

1-суретте 4 негізгі салық бар екені көрсетілген. Тарифтерді жергілікті билік белгілейді, бірақ шекті мәндер заңмен белгіленеді, ол асып кетпеуі керек.

Бұл салықтарды орталық орган (ҚҚС, корпоративтік пайда салығы және табыс салығы) есептейді және есептеледі. Францияның салық жүйесінде қырықтан астам жергілікті салықтар бар.

Франция аймақтарының бюджеттерінде негізгі рөлді жергілікті бюджеттер атқарады, олардың қызметі елдің Конституциясымен және қолданыстағы заңдарымен реттеледі. Барлық әкімшілік-аумақтық бірліктердің дербес бюджеттері бар, 39 мың жергілікті бюджеттер бар. Олар бюджеттерді әзірлейді, бекітеді және бюджет ресурстарын басқарады. Кеңестер – аймақтық кеңестер, департаменттер кеңестері және коммуналар. Сонымен бірге барлық жергілікті билікті президент әкімшілігі тағайындайтын префекттер атқарады [4].

Францияда аумақтардың ағымдағы шығындарының үштен бірінен астамы әкімшілік, полиция аппаратына, азаматтық қорғанысқа, өрттен қорғауға жұмсалады, тағы үштен бір бөлігі білім мен ағарту, спорт пен мәдениетті дамытуға жұмсалады, қалған үштен бір бөлігі инфрақұрылымның барлық түрлерін дамыту. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары елеулі күрделі салымдарды жүзеге асырады, бұл барлық инвестициялық шығындардың 52%-дан астамын құрайды.

Жергілікті кірістер салықтық және салықтық емес түсімдер сияқты меншікті кірістер және мемлекеттік субсидиялар мен несиелер сияқты тартылған ресурстар болып табылады деп есептеледі. Мемлекеттік бюджеттегі сияқты жанама салықтар маңызды орын алады, мұнда ең көп таралған жанама салық ҚҚС бойынша үстеме төлем болып табылады, ол түсімдердің қырық пайыздан астамын қамтамасыз етеді. Сондай-ақ жер салығының екі түрі бар: тұрғын үйге салынатын салық және кәсіпке салынатын салық [4].

Барлық дерлік елдердегідей қаржылық ресурстардың жетіспеушілігі аумақтарға субсидия бөлуге жағдай жасайды, кейде барлық жергілікті кірістердің жиырма пайызынан асады. Кейде жергілікті билік органдары қарыз қаражатын ақша нарығында пайдалана алады [4].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, мемлекет қаржысында жергілікті қаржының маңызы зор, шығыстар көлемі мемлекет шығыстарының шамамен 44,5% құрайды, ал жергілікті бюджет кірісінің 30%-дан астамы орталықтан түсетін трансферттер болып табылады деп болжауға болады [5].

Трансферттер департаменттерге де, қауымдастықтарға да беріледі.

Мақсатты емес субсидиялар трансферттің негізгі түрі болып табылады. Негізінен ағымдағы шығындарға арналған, олар әдетте «Жұмыс істеуге арналған жалпы субсидиялар» деп аталады. Трансферттердің сомалары мен есептеу тетіктері формула бойынша автоматты түрде

жүзеге асырылады. Мұнда трансферттердің жылдық өсімі инфляцияның өсу қарқынына қоса алғанда ЖІӨ өсу қарқынының жартысынан тұрады. Трансферт салықтық әлеуетке, халық санына негізделген бағыт бойынша бөлінеді. Мемлекеттік қызметтерді алушы болып табылады, жан басына шаққандағы бюджеттік қамтамасыз ету және, нақты қаржылық қажеттіліктерге негізделген [5].

Сондай-ақ трансферттердің келесі түрлері бар:

- преференциялар бойынша кірісті жоғалту немесе жергілікті салықтарды ішінара алып тастау салдарынан болған шығындарды өтеу;

- ҚҚС ішінара өтеуге субсидия;

- инвестициялық және мақсатты гранттар.

Бюджеттік қауіпсіздікті теңестіру мәселелеріне келетін болсақ, өзін-өзі басқару органдары үшін ресурстарды қайта бөлу механизмі бар. Бюджетаралық теңестірудің бірқатар себептері бар: ең бастысы – аумақтарды қамтамасыз етудегі теңсіздікті жұмсарту және ел субъектілерінің ынтымақтастығы қағидаттарын ұстану. Мұндағы маңызды шарт – экономикалық ынталандыруды күшейту.

Француз Конституциясы қаржылық мәселелер туындаған жағдайда жекелеген аймақтардың мүдделері үшін кірістерді бөлу мәселелерінде мемлекеттік саясаттың жалпы міндеттемесін бекітеді.

«Азаматтардың мемлекет алдындағы теңдігі» қағидатының сақталуына қол жеткізу үшін бюджет ресурстарын қаржылық жағынан қауіпсіз аймақтар есебінен «кедей» аймақтарға бөлу тетігі бар. Қоғамдастықтар арасындағы диспропорцияларды азайту үшін бюджеттік қамтамасыз етуді теңестірудің екі механизмі қарастырылған:

Біріншісі – тік қайта бөлу механизмі, ол мемлекет тарапынан ең аз ауқатты қауымға қаржылық қолдау көрсетеді.

Екіншісі – салық түсімдерінің бір бөлігін бай аймақтардан кедей аймақтарға қолдау мақсатында қайта бағыттау арқылы көлденең қайта бөлу механизмі. Мемлекеттік саясат бюджетаралық теңестіруді, біріншіден, елдің субъектілеріне қатысты әділеттілікке қол жеткізу үшін, екіншіден, экономикалық тиімділік есебінен қолдайды.

Сонымен, француз жүйесі аймақтардың даму деңгейіндегі теңгерімсіздік мәселелерімен және салықтарды қайта бөлу арқылы да, мемлекет тарапынан ең аз өзін-өзі қамтамасыз ететін аумақтарды қаржылық қолдау арқылы да бюджетаралық теңестіруді қолданумен сипатталады және өзекті болып табылады.

Бастапқы теңестіру міндеттері «Салық түсімдерін бөлу туралы» Германия заңында және «Муниципалдық қаржылық реформа туралы» Германия заңында белгіленген. Реформаларға келетін болсақ, бұл жерде мынадай маңызды мәселелерді шешу маңызды бағыт болып табылады:

1) ҚҚС-ты Федерация мен мемлекеттік бюджеттер арасында тігінен бөлу;

2) ҚҚС шегерімдерін төлеу тәртібі;

3) жердің қаржылық әлеуетін айқындайтын экономикалық өлшемдерді түсіндіру;

4) қосымша федералдық трансферттердің көлемдері мен негіздерінің анықтамалары.

Реформа өңіраралық бюджетті теңестіру мәселелеріне, әсіресе аймақтардың-жерлердің экономикалық өсімі мен қаржылық тәуелсіздігін ынталандыру мен ынталандыруға әсер етті. Егер жер салығының түсімдері жерлер бойынша орташа деңгейден жоғары болса, онда артық соманың 12% жер бюджетінде қалады және теңестіру мақсатында алынбайды [6].

Фискалды теңестіру концепциясы ресурстардың жеткіліктілігі принципіне негізделген. Мемлекеттік органның қарамағында өз шығындарын өтеуге жеткілікті ресурстар болуы керек. Негізгі мақсат – әдетте трансферттер есебінен жабылатын бюджет тапшылығын азайту. Шын мәнінде, мұндай фискалды алшақтықтың болуы фактісінің өзі өкілеттіктер мен кірістердің тік иерархиясында тиімділіктің аз болуы немесе тиімсіз шоғырлануды білдіреді.

Федеративтік мемлекетте басқарудың әрбір деңгейі берілген міндеттерге жұмсалатын өкілеттіктердің көлемін сәйкестендіру принципін сақтауға міндетті. Бұл нақты міндеттер жүктелген федерация субъектісінің қарамағында жеткілікті ресурстар болуы керек екендігімен түсіндіріледі. Муниципалитеттерге келетін болсақ, бұл тәсіл елді мекендер мен коммуналарға өкілеттік беретін заңдарды қабылдау арқылы байланысты шығындарды қаржылық теңестіруді қамтамасыз етуге мәжбүр етеді. [7].

Осы елдердің субсидияланатын аумақтарын ынталандырудың оң мысалдары бюджетаралық қатынастар реформасы бойынша жүргізіліп жатқан күш-жігер аясында Қазақстан үшін қызықты және пайдалы болуы мүмкін. Қазақстанда бюджетаралық қатынастарды

дамытудың маңызды міндеті бюджет қаражатын жоғары тиімді басқара отырып, Қазақстан Республикасының субъектілерін жігерлендіру мен ынталандыру жүйесін дамыту болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Информационно-аналитический обзор к проекту Закона Республики Казахстан «Об объемах трансфертов общего характера между республиканским и областными бюджетами, бюджетами городов республиканского значения, столицы на 2020-2022 годы» Нур-Султан, 2019 года [Электронный ресурс]. - URL: <https://senate.parlam.kz/storage/556e8daf131f499099a5d2e195eaf642.pdf> - дата обращения 20.11.2021 г.
2. Статья «Зарубежный опыт межбюджетного регулирования в странах с федеративным и унитарным устройством. Общие принципы эффективной системы межбюджетного выравнивания. Анализ бюджетных систем унитарных государств» [Электронный ресурс]. - URL: https://studref.com/501033/ekonomika/zarubezhnyy_opyt_mezhbyudzhelnogo_regulirovaniya_stranah_federativnym_unitarnym_ustroystvom - дата обращения 25.11.2021 г.
3. Статья «Налоги Франции» [Электронный ресурс]. - URL: https://vuzlit.ru/2331114/nalogi_frantsii - дата обращения 20.11.2021 г.
4. Статья «Финансы местных органов власти» [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.finburst.ru/gucws-174-1.html> - дата обращения 15.11.2021 г.
5. Статья «Финансовая система Франции» [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.km.ru/C2A9FA9764514353913544C09EEE43DF> - дата обращения 18.11.2021 г.
6. Статья «Финансовое выравнивание и его принципы в бюджетном законодательстве Германии» [Электронный ресурс]. - URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/87718-finansovoe-vyravnivanie-principybyudzhelnom-zakonodatelstve-germanii> - дата обращения 17.11.2021 г.
7. Henneke H.-G., Puender H., Waldorff C. Recht der kommunalen Haushaltswirtschaft. Par. 3.

УДК 336.671

КӘСПОРЫННЫҢ РЕНТАБЕЛЬДІЛІГІ ТҮСІНІГІ МЕН НЕГІЗГІ КОЭФФИЦИЕНТТЕРІ

Избастина А.Ж.

«Қаржы» мамандығының 2 курс магистранты
«Esil University» мекемесі, Астана қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: izbastina01@mail.ru

Ғылыми жетекші: э.ғ.д., профессор Таубаев А.А.
«Esil University» мекемесі, Астана қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі кәсіпорынның рентабельділігін жоғарылату факторлары болып табылады. Мақалада рентабельділік түсінігі, мәні және теориялық аспектілері қарастырылады. Сондай-ақ, рентабельділіктің негізгі көрсеткіштерін топтастыру келтірілген. Оған өнімділік рентабельділігі, өндірістік рентабельділік, есептік рентабельділік, сату рентабельділігі, активтер рентабельділігі және меншікті капиталдың рентабельділіктері жатады. Сонымен қатар, кәсіпорынның рентабельділігін арттырудың негізгі тәсілі мен рентабельділік коэффициенттеріне талдау жүргізушілері анықталған.

Кілт сөздер: рентабельділік, рентабельділік коэффициенттері, таза пайда, меншікті капитал, талдау.

Аннотация. Одной из актуальных проблем сегодняшнего дня являются факторы повышения рентабельности предприятия. В статье рассматриваются понятие, сущность и теоретические аспекты рентабельности. Также приведена группировка основных показателей рентабельности. К ним относятся рентабельность производительности, рентабельность производства, расчетная рентабельность, рентабельность продаж, рентабельность активов и рентабельность собственного капитала. Кроме того, определены ведущие анализа основных подходов к повышению рентабельности предприятия и коэффициентов рентабельности.

Ключевые слова: рентабельность, коэффициенты рентабельности, чистая прибыль, собственный капитал, анализ.

Annotation. One of the urgent problems of today is the factors of increasing the profitability of the enterprise. The article discusses the concept, essence and theoretical aspects of profitability. The